Research Paper Sanskrit

# Kalidas: Ek Rashtiya Kavi

dkfynkl% ,d jkf"V; dfo

**Dr. Devesh Kumar Mishra**

Assistant Professor, Sanskrit, Uttarakhand Open University Haldwani, Nanital

**ABSTRACT**

ijkdohuk x.kuk i:lx: dfuf"Bdk vxY;kifj vf/kfr"Bfr dkfynkl% egkdfo%A l p u doy: lkfgR;{k=&dk0;{k= p rukfr vfir: jk"VL; ÑrMfi Loh;kl: jpuk"k lEeku n'kf;rkA dkfynkl% Lolkfgr;: lkLÑfrd pruk n'k;u jkf"V; fØ;kdyki: 0;kidu in'k;keklA dfodiyx:% dkfynkl% _"kh.kke] lrke] dykdr:.kk p fopkjk u lehphur;k jk"VifrfcEcu lekfgrku dkj;kekl dkfynkl jpuk: jk"VL; Ñr: vkn'kj jkKkuk dj.kh;kdj.kh;kin'kRo] jk"Vj{k.ke vfi ikIr: 'kDur:A ,rLekr: dfo% dkfynkl% j.d% jkf"V;% dfo% vfLrA

**KEYWORDS**

iLrkouk

egkdfo dkfynkl de:i'kkfLr fo"k;: dFku: vfLr ;r: &

ijkdohuk x.kuki:lx: dfuf"Bdkf/kfLBr dkfynkl%

v|kfi rÙkrY; dojHkkoknukfedk lkFkorh oHkoAA

bn: dkfynkl fo"k;: do.;kiddfode:l: i;kIr: lehphu: vfLrA ;kor: HkkjrL; lkUn;efLr rko= dkfynklÑr o.kueA ;|n Hkkjr: Hkouekgu: yfyr: vfLr rRloe jk"Vh; ifjo'k"k egkdfo dkfynkl Lofulxl-jLoR;k l:i:;keklA d;kjlEHko egkdk.;L;kjEHk iFke'ykd: egkdfouk jk"Vh; lgtekudL; fp=.k ÑreA lR;efLr ,onfo»k;: &

vLR;ÙkjL;k fnf'k norkRek
fgeky;k uke uxkf/kjkt%
iokijk rk;fu/khoxkg;
fLFkr% iffK0;k bo ekun.M%AA[1]

'ykd·fLeu fgeky;% iffK0;k% ekun.M#i:.k fpf=rk·fLrA vuu dFkuu dfouk ijLÑr: ;r: iokijk rk;fu/khoxkg; fgeky;% ekun.Mk l:rjk 0;kid: jkf"V;of'k"V;e HkkjrL; /kkjefrA

jkf'V; ekud#i:.k fp=.ke

egkdfo dkfynkl Ñr j?ko'kL;kjEHk Hkkjrn'kL; jkf"V;ekudL; lip;u n';rA ;Fkk &

vklenf{krh'kkukekukdjFkoReuke
;Fkkfof/k grkfXuuke ;Fkkdkekfp:rkfFkukeA
;Fkkijk/kn.Mkuk ;Fkkdky ickf/kuke
R;kxk; lEHkrkFkkuk lR;k; ferHkkf"k.kkeA
;'k"k foftxh"k.kk i:tk;: xgef/kukeAA[2]

mi;Dr"k 'ykd"k ;Fkr: of'k"V;: fu:fir: rÙkn: jkf"V;rk lEiUuk n'k% ,o dr: iHknfLrA

egkdfo le;: vLekd n'k cgok ckg;tkr;k vkxrk% ijUr: lok: Hkkjrh; lekt: ,dhHkRok&fefyRo p ,dhÑrk cHkc%AA dkfynkl% ,d fpUrd dfo% vklhr] vr% vkxrkl: lok tkrh% lEeY; doy: Hkkjrh;:ieo fufn"VokuA u dkfi r"kk mPpkopHkkok: HknHko"pA

;Fkk Hkkxorijk.k ikI;r: ;n&
fdjkrg:.kU/kifyUniDdlk vkHkjddk ;ouk[klkn;%
;uoikik;njkJ;kJ;k% 'k/;fUr rLe: iHkfo'.ko: ue%AAJhenHkkxoregkijk.k

bR;= Hkkxorh;: lUn"k fonf"kukfi fefyRok Hkkxork cHko%]bRFkeo dkfynkll le;: onf"kd% vfi fefyRok Hkkjrjkf'V;k% tkrk% AAHkkjrn"k onf"kdukeudkpkjk.kk uR; xhr mRlokuk vknkuefi tkre AfdUr: vLekd egku: dfo%onf"kd lkLdfrd :i: LoifrHk;k dR;kjkf'V; lUnHki i;kftroku: A dkfynkl% Lole;: 'kkL= ijk.k mifu'kn vkfnd¥p lE;x/khR; jkek;.k egkHkkjr;k%dFkoLr:p Hkkokerfeo:dhdR; vnHkkr u0;: jkf'V;:i: fu:firokuAvL; lkfgR;: jkf'V;:i: ld:ekjr;k lg l"khyrk;k%]ekufld:en:r;k lg pkfjf=d n<rk;k% oHkou lg foiyojkX-;L; ]lkUn;:.k lg /keL; ;kxk n";r: A

Hkkjro'kL; ,frgkfld] Hkkxkfyd: jktuhfrd thoun"ku: dkfynklL; lkfgR;: n";r: A jk'VL; "kCnkFk xg.kk; lE;d: ck/kk; p "kCn ckge.k% "kj.keko";de] rFkk fg jk'V"kCn% jktnhIrk /kkrk% 0;RiUu% jkt"kCnL;kFk% "kkHku] "kkfHkkr: nhIrk Hkofr] u r: jkt"kCnL; "kklueFk% A on: iFoh Hkfe% bfr leYy:[kk egrk Lugu: d:% rkl: ekrRoL; /kkj.kkMfi d:k uo firRoL; A ;rk fg ekrk /kkj;fr jp;fr iky;fr p] lk Jfr lo'kk ekrk vfLr A ekuokuk] eu';k.kkefi ekrkpkfLr A ouLifruk] Ik"kuk ] i{kh.kk lok lk id:fruk p ekrkpkfLr A vFkoonL; iFohlDr: 0;kid Hkkokuk fun"kuefLr bfrgkloRrkj: be: lDr: jkf'V; Hkkou;k mnxedkjd: JhdofUr A ,rkn"kh Hkkouk or:r: dkfynkl jfpr:'k lo'k xUFk'k A vFHkKku"kkd Ury: egkdfo% ikfyr firk lg ikfyrk i=h ;% lEcU/k% LFkkfiroku: l% ;= d=kfi u fefyre A mDr: p &

vFkk fg dU;k ijdh; ,o
rke| lEi:'; ifjxghr%
;k rk eek;: fo"kn% id:ke
iR;fir:U;kl bokUrjkRek AA

oLr:r% Hkkjrn"k Hkkjrh; lLd:r% eU;rk vfLr ;r: dL;kMfi dU;k Lodh;: u vfir: ijdh;: /kuefLr A firk dU;k lEkI;: rkn"kh l:r'Vk Hkofr ;kn"kh dkMfi oLrj{kd% A n';UrL; 0;ogj: vkpkj: ifr "kdk mRi|r: l[khuk e/;: ;r: l jktk vfLr "kdUryk oukdlh pkfLr l ifjxg cgRo: lfr dFk l[kh ifr 0;ogj: in"k;fr A n';Ur: u dfFkr: r= "kkdUry: pr:Fk: vd: & ifjxg cgRoMfi }ifr'B: dyL; e: A

len:oluk nfo l[kh p ;o;k% bo AA

,rkn"kh Hkkjrjk'VL; jkKkuk eUr0;% A egkdfo dkfynkld:r vfHkKku"kkd Ury: jkf'V; Hkkokuk xEQu: in: in n";r: A "kdUryk;k% ifrxg i:k.kdky: Hkkjrh; lkekftd ] lkLdfrd ekun.ML; mnkgj.k _f'k d.oL; n';Ur: ifr dfFkr: lUn"k tk;r: A r= lUn"k n'V0;% &

Eknopukr: mP;rk jktk &

vLeku: lk/k fofpUR; l:;e /kuku: mPp% d:y: pkReu% A
Rof; vL;k% dFkefi vckU/kod:rk Lug iofr: prke AA
lkekU;ifrfRriofe;: nkj'k n";k Ro;k A
HkkX;k;Rrer% ij u [ky: rr: okP;: o/kcU/kfHk% AA

oukdl% vfLr egf'k d.o% l% ,d% ikydfirk fu/ku% pkfLr A l% mDr% vLeku l:;e /kuku] l:;e:ih /ku% ;'kk ik"o: r: l:;e/kuk% rku: l:;e/kuku vFkkRk jktk /kuh vfLr ,'k% lUn"k% /kuhuk ifr fu/kuL; or:r: A l mPpd:y Hkr% r: vkJeokflu% lfUr mHk;ke/;: ookfgd% lEcU/k% vHkr: A ,rkn"kh Hkkjrjk'VL; lkekftdrk or:r: A _f'kd:ekjk% n';UrL; ex-;k0;lu: vojk/k mRikn;fUr] n';Ur: i"klfUr] vk"khokn: nnfUr &

tUe ;L; ijko"k ;Dr:ifen: ro]
i=eo x:.kkir: pdofru: vokUufg A
rRlk/k d:r lU/kku: ifr lgj lk;d:
vkRk=k.kk; o% "kL= u igr: vukxfl A

dkfynkl lkfgR;: jk"V&dkeuk;k% opkfjdh jkf"V; Hkko'p o.kue fe-

fyreA ekr#ik;k% Hke% HkkjR;k okp%] ekrRoeykfL=;k% lok% bR;kf/kÑR; dkfynkl% Lodh;% lkfgR;% o.k;frA vfHkkku 'kkdUry% dfoo.k;fr ;r 'kdUryk dU;koLFkk;k;o ekrRoL; ifjik"k.kL;kpj.k djkfrA lk rikou ogRdVEcL; nkf;Rou lEHkkfjrkA n";Uru lg i.k;kr% ioekJeL; o{kku fl´pfr] ?kV fl´puu ekrLrunX/kmkuuo okRlY;feo vkpjfr o{kku ifrA 'kdUryk lR;fi fi%; e.Muk fdUr% o{kku i=Lug nnkfr o{kk.kk iYyoku u =kV;fr] fujUrje j{kfr o{kkuA ogn y?k ok o{kdku fl´pf;Roo Lo;eo ty xg.kkfrA ¼kkdUrye prFkkv½A dekjlEHko ikoh vfi f'ko ikIr% riL;fr] rnk ril ,dxfuneI;fLr ;n ?kVLruu lk o{kku LrU;iku dkj;frA ;Fkk &

vrfUnrk lk Lo;eo o{kdku
?kVLru iLro.k;oL;r
xgkfi ;"kk iFkekIr tUeuk
u i=okRlY; eik dfj";frAA[3]

,o dekjlEHkof"k vkj.;d /kU;% chtp i=Lugu lk gfj.;k e[k] gfj.k f'k'kuk e[k p nnkfrA lk gfj.ku;ukH;ke Lou;u;k% vk;ke vki;frA ;Fkk &

vkj.;chtk´tfynu ykfyrk
LrFkk p rL;k gfj.kk fo'k'ol%
;Fkk rnh;% u;u% dUrgykr%
ij% l[khuk efeehr ykpuA[4]

Hkkjri Ñfr% lLÑr lkfgR;% fo'k"kr;k dkfynkl lkfgR;% ,rkn'kh lfEefyrkfLr ;n ;fn iÑfr% iFkdHkrk d;keLrnk eu";k·i.kk HkofrA iÑR;k lgo HkkjrL; jkf"V;rk pfjrkFkk HkofrA egf"k okYehd% vkJe lhrk R;DRok ;nky{e.kk·o'k% lu ;kfr] rnk lhrk ijefon:rk Hkrk Hk'k jknu djkfr] r;k lg lEi.kk ou jkfnfrA mDr p j?ko'kegkdk0;% &

uR;% e;jk% dUlekfu o{kk
nHkkuikÜkku fotggfn.;%
rL;k% i.iUu len[k Hkko%
vR;Ureklhr :fnr% oukfiAA[5]

Hkkjr jk"VL; iÑR;k lg lkgp;% leHkkfxRo p:rU;eDl Hkkouk pkfLrA dkfynkl% lEi.k rk;keo jk"Vh; lkUn;e i'pfr] vr,o l ekrHkkoL; loH;k vf/kdk ifr"Bk eurA dkfynklL; ukf;dk u doy% ukf;dk vfir% iÑR; lg tuuh #i.k vfLrA iÑfrH;k ekuoH;';le#i.k ekrRo% nnrhA Hkkjrh;k ukjh v[k.M Hkkjr jk"VRo vkpj.kuo 0;´t;frA vr,o Hkkjr jk"VL;kfHk0;fDr% dkfynkl% iÑfr ekuo;k% lgHkkoek/;euokHkrA jk"VHk"kk;k% fgU?kk y[kd vkpk;l jkepUn 'kYdk e?knr ifBRok dkfynkle ifr mDroku & egkdfo dkfynkl% ,d jkf"V;% dfo%A

vfLeUu dFku% l% i.lx mnkârokuq ];= fg dkfynklk e?k;k=kekx ifjoR;% jkf"V;Hkkok; i.lx mnkgjfr] mnHkko;fr p ;Fkk &

Ro,;k;Ük Ñf"kQyfefr Hkfoykl kufHkK%
ihfrfLuX/kt uino/k ykpu% ih;eku%A
l|% lhjkRd"k.kl jfHk {k= ek#g;% ekä
fdf´pn i'pkn otu y?k xfrHk; ,okÙkj.k[6]

v='ykd Ñ"kdo/ok e?k i'klfÙr ÑrKrk p in'k;fÙr ;nLekd Ñf"kQä Ron/khuefLrA ,rfPp=.k dkfynklk jkf"V;HkkoL; Ñf»ki/kunkL; lH;xk/kk; djkfrA

'kkdUry% jktk n";Ur% 'kdUryk;k% fo;kxkr ihfMrk·fi Lodr0;% u foLenfr] U;k;/kekH;ke lg l jktdk;l i.tk/;ku p lyYu% vklhrA fd;r 'yk?kuh;efLr v;% jkf"V;rk;k% Hkko%A i=ghukuk cU/kjfgrkuk i.tkuk jktk n";Ur% ,o i=k cU/k'pA mDr p 'kkdUry &

;u ;u foHkT;Ur i.tk% fLuX/ku cU/kukA
l l ikrknr rklk n";Ur bfr ?k";rkeAA[7]

vfHkKku 'kkdUräL; Hkjrok D;% egkdfo% iÑfr lfjr 'ky enknhu o Ù; thou tUro'p u foLejfr] iÑfr Lo:ik turk p u fcLejfr] Hkkjrh; KkuL; ey lkjLor oHko on p u foLejfp] u foLejfr p miklukeA ;Fkk &

ior rk iÑfr fgrk; ikfFko%
ljLorh Jfr egrh egh;rke
eekfi p {ki;r uhäykfgr%
iuHko ifjxr 'kfDrjkReHk%A [8]

fu"d"k

dkfynklL; lkfgR;% /kU;% ;= Hkkjrl; jkf"V;kHko% ifjIy rk vfLrA bRFk dkfynkl fujUrje jkf"V; Hkko /kkjk;k% ldhru djkfrA vLe jkf"V; fpUruk; p l% Lon'kL; fpUe;#ie vfi Dofpr Dofpr LejfrA j?kfoit;% dkfynkl% ogÙkjHkkjrefi LejfrA i;kykP;r ;r dfo dyx: jkf"V;fpUr u Lon'kL; vkReor 'kk'or Lo:ie p idV;frA iÑfreu";;k% vkgikrHkko% fuxfnr jk"Vdfo% dkfynkl%A vfHkKku'kkdUräL; nk ekgfy% foekukn iffFk.;k vorjfr] rnkn";Ur% Lon'kiÑfr eg#PNfyrk HkRok i';frA ekrfyjfi je.kh;k Hkkjrefe /kU;k HkRok i';frA f=o.;k% lxe dkfynklk ;k 'kkHkk i';fr] r= Dofpr xxk ;Drk;k% ekyk#i] Dofpnfi gl#i] Dofpn pünuppk :i n';rA bn lo jk"V;L; efr:eku foxg%A dkfynklL; lkfgR;% ;= ;= jkf"V;rk;k% Hkko% ikI;r r= r= l i.k fu".kkrk HkRok v.kijek.kH;kekReku lei;rhfrA ;Fkk dekj lEHko cgeLrfr%] j?ko'k fo".kLrfr jfi vfLrA

## REFERENCES

1- ¼dekjlEHkoe & 1@1½ | 2- j?ko'kegkdk0;e iFke lx½ | 3- dekjjlEHkoe 5@14 | 4- dekjlEHkoe 5@15 | 5- j?ko'k egkdk0;e 14@69 | 6- e?knre ¼ioe?k½ | 7- vfHkKku 'kkdUrye 6@25 | 8- vfHkKku 'kkdUräe] Hkjrok D;eAA½ |